

פנחס לפיד : תצלומים ברזיליים

שנונים שבעיר סאו־פאולו טוענים שברזיל הופיעה על בימת העולם בצורה ברזילית טיפוסית: ב־1494 הקצה אותה האפיפיור חגיגית לפורטוגל, יותר ממש שנים קודם שיגלה אות בפועל ידידו של ואסקו דה־גאמה, אדמירל־הצי המלכותי, אלוארו קבראל.

כשהטיל הקברניט הפורטוגלי גונסאלס קואַלין עוגן נוכח מפרץ גואנאבארה בשלהי 1501 ודאי נזיהמו חושיו למראה הנוף הנהדר. בעצם יום בואו הגיע לכלל שלוש מסקנות היסטוריות: היבשה אשר מול ספינותיו, החליט, ודאי היא אי; המפרץ המעמיק כל־כך ללב־הארץ הוא, בלי ספק, שפכו של נהר ענק; והתאריך — לאחד הצצה חטופה בסקסטנט ובפנסק־המסע שלו — היה, כמובן, האחד בינואר.

כמה עשרות שנים עברו עד שנתברר לבני־ארצו כי „אי הצלב האמיתי” הוא למעשה יבשת חדשה, שהנהר הוא בעצם מפרץ עצום מוקף הרים, ושזמן התגלית היה, כפי שקרוב ביותר לוודאי, פברואר 1502. אך לעת הזאת כבר היתה המושבה של „נהר ינואר” (ריו דה ז'אניירו) מתפשטת והולכת, ועד היום לא העלה איש בחלומו לתקן את שיבושי־השמות האלה.

אם כה ואם כה, כל מי שמגיע לריו בעיצומו של קיץ (באמצע ינואר, למשל), מוכן יהיה לסלוח בנפש הפצה ליורד־הים הפורטוגלי. עד מרס יורד המדחום לעתים רחוקות למטה מ־37 מעלות, ולעולם אינך יודע לבטח אם הטל שעל מצחך הוא זיעה מבפנים או לחות שנקוותה מבחוץ. במחולך את הטיפות האלו מעל מצחך, אפשר שונהיה מעפעף בעיניך כמתוך אי־אמון שפן תהיינה רואות את העיר היפה ביותר עלי־אדמות. „אכן, אם מצוי גן־עדן באיזה מקום בעולמנו זה”, כתב אַמריגו וספוצ'י, הנווט המפורסם של קואַלין, „מוכן אני להתערב שאין הוא רחוק מן הארץ הזאת”. ובאמת, בשום מקום אחר אין הצבעים משתוללים ביפעה שפזאת. בשום מקום אחר אין הים נפגש עם החופים ההרריים פגישה רבת־חן כל־כך באקלים של פריחת־נצח. הרי זה תוהו־ובוהו של כחול רווה, ירוק שופע, צהוב וארגמן וכל הגונים המרובים שבתווך. שדרת ריו־בראנקו רצופה פסיפסים לכל ארכה, מהלך עשרה ק"מ. שדרת־הנשיא־ורגאס, שרחבה 100 מטר, היא הרחוב הרחב ביותר בדרום־אמריקה. אף־על־פי־כן תאונות־ההדרכים מרובות בריו יותר מאשר בכל כרך אחר בחצי־הכדור המערבי. אולי משום שיש כאן דברים רבים יותר להסחת תשומת־לבו של הנהג — מצעדים, בניינים בסגנון הנועז ביותר, ורגליים מחוטבות המגולות בצורה נועזה לא־פחות — ואפשר שבאיזור הטרופי החיים זולים יותר והולכי־רגל נזהרים פחות.

אין עוד עיר אחרת היכולה להתפאר בשדה־תעופה שפריחוק שני גושי־בניינים מרחובה הראשי, כמו גם באחת־עשרה גבעות, חמישה מפרצי־ים ואיים קטנים

כמספר ימות-השנה. וזאת, בלא לדבר על פסל-האבן הגבוה ביותר של ישוע בכל העולם הנוצרי. צלם זה, 28 מטר גבהו, מקביל את פני כל הנוסעים בפיטוט-זרועות מראשו של הר-קורקובאדו. קבוצת סינטורים, גאָה על סימן-הדרך הלאומי שלה, הציעה לקונגרס האיזכאריסטי הקאתולי ב-1955 שעירם, היא ולא רומא — שאך בדוחק יש לה שבע גבעות, לעומת האחת-עשרה של ריו, ופסל-ישוע ראוי-לשמו אין לה כלל — תוכרו מרכזה העולמי של הנצרות.

עזי-רושם לא פחות הם הניגודים האנושיים שחייב אדם לעמוד עליהם בעיר שרועה זו בת שלושת המיליונים. המיליונרים הבראזילים אפשר שאינם עשירים יותר מעמיתיהם בצפון-אמריקה, אך אין ספק שהם נוצצים יותר. ראיתי מכוניות קאדילאק צבועות בשלושה צבעים ודגל-זהב מתנוסס עליהן וליד ההגה יושב בהן נהג עוטה-שרד כהלכה. ההיכלות החדשים ברובע-המגורים של טאופאולו מתהדרים במוסכי-שלוש-מכוניות. הרוזן מאטאראצו הוציא 24 מליון קרוסירוס בתוך 24 שעות על נשף לבתו פילומנה (הידועה ברבים בשם פייפי), ואָסיס שאטובריאן, אילהעתונות, הזמין לא מכבר 200 זוגות לסעודת-ערב שבה שם ענק-פנינים תחת צלחתה של כל גברת. לעומת זאת, ענייה של ריו עניים הרבה יותר מדרי משכנות-העוני של כל ארץ אחרת שהפירתי. הטעם פשוט למדי. אפילו הפוחח העלוב ביותר בצרפת, אמריקה או נורווגיה זקוק לקורת-גג לראשו, לחלצה ומכנסיים לכסות ולארוחה חמה מפעם לפעם כדי להתקיים. אף אחד משלושת אלה אינו הכרחי לקיומו של בן-קאריִוקה יליד-הארץ (קאריִוקה פירושו „בית איש לבן“ באינדיאנית של הגואראני ושם זה נעשה כינוי לתושב ריו). בזכות האקלים הטרופי אפשר להסתפק במלבוש זעום יותר — סחבה או שק מתופר מספיקים לאלפים, וכל המעונין יכול לישון תחת כיפת-השמיים כל ימות השנה. אמא-טבע מספקת גם שפע כזה של פירות וירקות עד שמזון מבושל הוא בבחינת תפנוק מיותר.

מצד שני אין האקלים מעורר במיוחד דינאמיות מופלגת. מקום שהליכה ברחוב היא מאמץ פיזי אינך יכול לצפות לכך שיהיו עדרים של שוחרי-בצע מתנשמים בכבדות ברדיפתם אחר מטבע מתגלגלת. הבראזילים יש בפייהם סיפור-מעשה להדגים את יחסם לעבודה גופנית. מר קוביצ'ק, נשיאה הקודם של ברזיל, יצא פעם לסייר בכמה מושבות חקלאיות במדינת סאופאולו. לאחר שנסע מהלך מילים רבים בתוך סאואנה אפורה, נכנסה מכוניתו פתאום לרצועת-ארץ העוטה שדות-תירס ובוסתנים מוריקים. קבוצת איכרים עצרה את תהלוכת המכוניות וקידמה את פניה של פמליית הנשיא בשלט-ענק שבו היה כתוב לאמור:

מהגרים יפאנים מברכים את נשיא ברזיל

בשיחה שהתפתחה אחרי-כן שאל ראש-המדינה אם האקלים יפה למתישבים החדשים. למעלה מכל ספק, חיכו והשיבו. האם האדמה עשירה דיה-צורך, ביקש הנשיא לדעת. משופעת בעושר, הבטיחוהו, בהצביעם על השפע המוריק משני

עברי הכביש. וכלום הממשלה מושיטה איזו עזרה, הוסיף קוביץ'ק לשאול. הו כן, אישרו ואמרו, משתחווים אפיים. אך עזבה השירה את הכפר היפאני, שוב האפיר הנוף כליל ולמעלה משעתיים עברו עד שנקרו לפניה שתי דמויות של אנשים לובשי מכנסי-ג'ינס, משתוחחים תחת עץ-יקרנדה ענק. אחד מהם היה פורט על גיטארה בעוד חברו לוגם בנחת מפד-אבן, אך אף אחד מהם לא הואיל לקום על רגליו כאשר פנה אליהם הנשיא.

"האם אתם בראזילים?" שאל נשיא הבראזילים.

"א-הה".

"איך האקלים בסביבה הזאת?"

"לוהט כגיהנום".

"האם הממשלה נתנה לכם איזו עזרה?"

"מופיעה רק בשביל לגבות מסים".

"ומה בנוגע לקרקע שלכם?"

"שום דבר לא יצמח פה בסביבה".

"אבל איך היפאנים מצליחים לגדל שפע כזה של תירס וקפה?" שאלם הנשיא כמוכיחם על פניהם.

"הה טוב", פיהק אחד האיפרים, ובוזו אין-קץ בקולו: "אם זורעים אותם, ודאי שיצמחו..."

וזהו הניגוד השני האפייני כל-כך לארץ הזאת, הנותנת מחסה, כביכול, ל-63 מיליון איש, בשטח הגדול כאירופה כולה מהרי-אוראל עד הריין: התהום הנוראה בין עושר-בכוח לעוני-בפועל. אף כי יש בה עדרי-בקר מרובים כשל ארגנטינה, נזקקת ברזיל לא פעם ליבוא בשר; אף כי יש בה מצברים עצומים של בצר-ברזל עשיר, עדיין היא מביאה עפרות-ברזל וכן פלדה מאירופה וארה"ב, וב-1959 חתמה הממשלה על הסכם-חילופים עם הנשיא סוקארנו שלפיו תמכור לה אינדונזיה גומי — הצומח מעצים שנגנבו על-ידי אנגלי אחד לפני כ-60 שנה באמאזונה — כנגד גיפים אמריקאיים המורפכים בברזיל.

אכן, ברזיל היא הארץ של לשון-ההפלגה. היא ארץ הגדולה ביותר באמריקה הדרומית. חלקיה ההרריים או השחונים של ברזיל מועטים מאלה שבכל ארץ גדולה אחרת. השטח הנרחב ביותר בעולם של יער טרופי ירוק-תמיד נמצא באגוד האמאזונה. ברזיל יש לה אוצרות-טבע בלתי-מנוצלים יותר מכל אומה אחרת; הנמל של ריו דה ז'ניירו הוא מן הגדולים בעולם; בנהר-האמאזונה אפשר להפליג משפכו ומעלה יותר מאשר בכל נהר גדול זולתו. אקלימיה המרובים כוללים את הטרופי המהביל ואת האלפי המקפיא; בתחומיה של ברזיל מצויים סוגי צומח וחי יותר מאשר בכל ארץ אחרת. אבל כל התכונות האלו אינן מצטרפות יפה לתועלת האדם: האמאזונה זורמת באחד האזורים מעוטי-האוכלוסים שבעולם; ההרים המעטים המצויים בברזיל סמוכים לחוף האטלנטי, ואילו רוב הנהרות נובעים

סמוך לחוף וזורמים ללב הארץ. ממנו והלאה; עפרות-הברזל המשובחות נמצאות בארץ החסרה פחם מתאים לעיבודן; מאחרי הנמל הנאה מתרוממת חומת-הרים עצומה המקשה עד מאד על התובלה היבשתית.

אבל כיון שיפיר המבקר את עמה של ברזיל, חישמהר ישרים עם סתירות של-מהבכך מעין אלו. שלוש יבשות סיפקו את יסודותיו של הגזע הברזילי הקם ועולה. פיקחותם של הפורטוגלים, שמחת-החיים של הפושי וכוח-הסבל המופלא של האינדיאני — כל הסגולות האלו, ועוד הרבה מלבדן, העמידו את טיפוס-האדם שבשמחה יירד מן האוטובוס למענך וינהגך אל הרחוב שאותו אתה מבקש. הן שיצרו את הצבא, שבו יש פילד-מרשלים יותר מאשר בכל מעצמות המזרח והמערב גם יחד (131) ולמעלה מ-1,200 גנרלים, אם בשירות פעיל ואם בדימוס; ואת הקרנבל, הנמשך רשמית שלושה ימים ושלושה לילות אך מתחיל למעשה למחרת חג-המולד ונמשך, בהפסקות קצרות לצורך בשימה ושינה, עד אמצע מרס.

כשהחליטו הדיפלומטים של המאה הי"ח להתוות גבולות מדויקים יותר בין נחלותיהן של ספרד ופורטוגל בעולם החדש, הרי אבן-הבוחן היחידה שיכלו להסתמך עליה היתה הלשון. ספרדיות תהיינה כל הארצות שבהן קוראים את סרוונטס; פורטוגל תישאר בכל מקום שבו קאמואנס מושל בכיפה. בלי אחדותה של הלשון הפורטוגלית — שמעט-מעט נעשתה קריאולית על-ידי האינדיאנים, אויבי הסמ"ך, והכושים, אויבי הרי"ש — אין ספק שהיתה ארצו של קבראל מתפוררת וכיום היתה באהיה עיר הולנדית וריו עיר פאראגוואית. הפורטוגלים הביאו יחד עם לשונם חוש יס-תיכוני מאד למליצת-נואמים, למשפט המצלצל ולדימוי הפיוטי. נאום טוב תמיד יש לו כאן שוק מוכר-מוזמן. דו"ח נמלץ על במת הסינט בעד מתן תמיכות מיידיות לצפון מופה-הבצורת, או למען הקמתו המהירה של סכר על הנהר סן-פרנסיסקו, שווה תמיד את משקלו בזהב — בלא שהיה צורך להקים את הסכר או לתת את התמיכות. „בראשית היה הדבר“, זאת ודאי כתב ברזילאי.

הלשון היא מטרה בפני עצמה, בכל מקום מדרום לבלום, לא סתם אמצעי התבטאות. אבקלידס דהקוניא מצטט מתוך הדו"ח של אָריס נבער-למחצה לאדוניו: „אלוף ורע, הנני מודיעך ששבט-העריצות של המחסור ניחת בעדרך. רק ארבעה שוורים היה להם עורם לפליטה תחת מלמדי. היתר הלכו אחר רעמו של עולם“. אותה אהבה לצליל אנו מוצאים באינפלציה הדוהרת של תארים וצורות-פנייה. „אילוטרסיסמו“ ו„אקצילנטסיסמו“ אינם אלא בבחינת „מר“ או „אדון נכבד“ במכתב רגיל, וכל עתונאי ומורה בבית-ספר תיכון מוחזק ראוי להיקרא „הוד-מעלה“.

עם אהבה זו למליצה הנפוחה באה רשמיות-טכס מרובה בלבוש. מגבעות טרופיות ומכנסיים קצרות הן בגדר טאבו, ממש כמו שפל רמז על מגבעת מעורר תרעומת. ואין אתה יכול לצפות שישמשוך במסעדה טובה בלא שתהיה עונב עניבה, או כשחולצתך חפזת שרוולים. אם אי-פעם יחליט האו"ם להעמיד את המקטורן מחוץ לחוק, ודאי תהיה ברזיל אחרונה להישמע לו. הבגדים הם האדם, אף אם חם מעט היום — ואל תעלה גם רגע על דעתך שתוכל להתהלך ב„נוסח קולוניאלי“!

הברזילאים רגילים להודות שנועם-ההליכות הלא-איכפתי שלהם הוא ירושה כושית; עצבותם היא מורשת פורטוגלית, ממש כמו שאהבתם למיני-מתיקה ויהירותם באות ממקור אינדיאני. אך למי מן השילוש הזה של אבותיהם נוכל ליחס את תאוות-ההימור שלהם שאין לה מרפא? תוצרתו הראשונה של בית-הדפוס הקיסרי בברזיל הקולוניאלית היתה מערכת-קלפים לחצרות-המלוכה. מאז יצא משחק-היהב מגדר תשוקה עממית בלבד. כיום הריהו עיסוק רציני עד מוות, ואפילו תעשייה המפרנסת אלפים רבים ומעסיקה את האומה כולה. בארץ שיש בה עוני ובערות רבים-מהכיל מסמל המשחק את הסיכוי היחיד לעליה מהירה בסולם החברתי — והוא גם ממציא למיליוני הרוחות, הפיות, הרפאים והקדושים, המאכלסים את שמייה של ברזיל, הזדמנות להתערב במישרים בענייני אנוש. שום הגרלה לאומית ושום הימור-מרוצים לעולם לא יוכלו לחולל את חמת-התזוית של „משחק-החיות” בריו. העובדה שהוא בלתי-חוקי אך מוסיפה על כוח-המשיכה הכללי שלו. ואין אתה צריך לדעת קרוא כדי לזכות במיליון קרוסירוס! כל אדם הרואה בחלומו יגואר, תרנגולת או פיל יקום באמצע הלילה להניח את חסכוניותו על הקלף שמסמלת חיה זו — ומוכרי הכרטיסים יהיו מוכנים ברצון לקום בכל עת ולעשות עסק. ליל משיכת הגורלות מחולל פרץ קצר של חדווה, ואחריו בא הלך-הרוח הרגיל שלאחר קרנבל: פנים זועפים, כיסים ריקים, ואלפי כרטיסים קרועים הזורעים בכיכרות העיר. אך האכזבה לעולם אינה מאריכה ימים. למחרת בבוקר הלגיונות של מוכרי הכרטיסים חוזרים למלאכתם, מוכרים תקוה ואמונה בעוד שביב זריו בעינם ומשפט חלקלק על לשונם: ברזיל חוזרת להמר כמנהגה.

„מוצאנו הפורטוגלי”, הכריז מִי־שהיה נשיא, „הקנה לנו חוטם לעסקי-פוליטיקה וכשרון לפשרה. זה הדבר המבדיל אותנו משכנינו — הן בכיכר-העיר, מקום שהם מתקהלים למחות, הן בפנסיה, מקום שהם הולכים להתפלל. — גם אנחנו מתפללים ומוחים, אבל הבדל-הדרגה גדול כדי־כך שהוא משנה את מושגי-היסוד של אלימות ואמונה”.

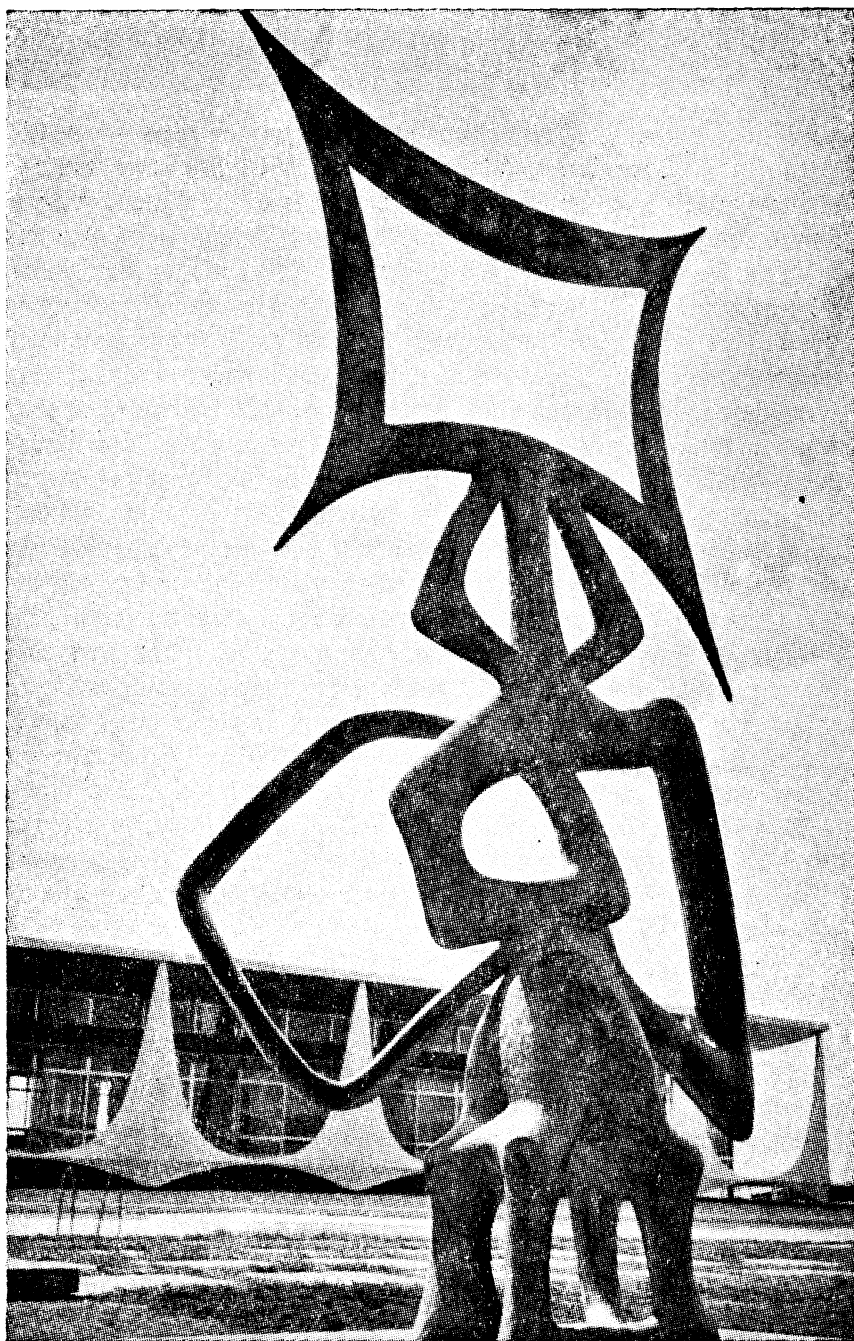
פעם יחידה חזתה ברזיל בציד-מכשפות ובמוקד האינקבויציה (ליהודים, שוכבי זכר וכופרים) בעת סיפוחה של פורטוגל ומושבותיה לכתר הספרדי. לטובה-המזל לא ארכה תקופת שלטון זו, שפן אילו נמשכה עוד הרי בלי ספק היתה משנה הרבה מקווי-היסוד של התרבות הברזילית. דבר ראשון שוודאי היו הקסטילים המחמירים קוטלים אותו הוא הקרנבל של ריו, ועמו — ענף התיירות הפורח. „זעקת הלידה של הקרנבל” נשמעת בכל שנה, בחגיגות גדולה, ב־26 בדצמבר, ומכאן והלאה עווה גובר והולך. בכל יום ויום יכול אתה להסתכל בהמוני משרתות, נהגי-מוניות, סבלים וזבניות, מצוידים בכל מיני מכשירי-נגינה מאולתרים, כשהם מתנהלים בריקוד סאמבה לאורך רחובותיה הראשיים של ריו, בעוד שוטרים עוצרים בשבילים את התנועה בחסדם כי רב. המכוניות, האוטובוסים והחשמליות נעצרים כדי שיוכלו נוסעיהם לעזור במתן קצב בכל אברי גופם לתהלוכה העוברת. קליפות-פרי מרוקנות, אגוזי קוקוס, דלועים ופחיות-נפט — כל אשר רעש בו יספון

להעניק ביטוי לאוקינוס העמוק־מחקר של תאוות־החיים של האנשים האלה המופלאים, שרבים מהם ממש אינם יודעים מניין תימצא להם ארוחתם הבאה. הקרנבל הוא המשווה הגדול, על חגגותיו הנמשכות לילות תמימים, על תחרויות המחול שלו ועל התהלכות הארוכות של רפסודות עטיות־זורים, הוללים המזים אתר ובנות־חוות ערומות־למחצה מבאהיה. הקרנבל הוא גם חג המאגיה השחורה וכל האסכולות המרובות של הספיריטיזם. בערב ראש־השנה ובימי הקרנבל אוסרת הכנסייה קרב אבוד כנגד אמונות־ההבל הקדמוניות של האדם השחור ושל אדום־העור. מיד אחרי תום המיסה הקדושה ניצתים לאורך שהרון חמשת המילים של קופקאבאנה ושאר חופי־הרחצה של ריו נרות־הפולחן של מאמינים אדוקים. בכל מקום ניצבים מזבחות בחול, העמוסים פטישים ומנחות־מזון, בירה ואותו היי"ש הנורא המופק מקני סוכר והקרוי קאצי'אסה. בעוד תופים הולמים חיש יותר ויותר, גברים, נשים וטף רוקדים, מצעקים, רוקעים ברגליהם ומלהגים מסביב למזבחות. ימאנ'זה, אלת־הים, אלת־הרע, אקסו, אל־העגבים האינדיאני אָרודה — לכל אלה, ולעוד המון אלהויות קטנות, מכוונות התפרצויות אקסטאזה דיאוניסיות של צאן־עובדיהם. אין הפנסייה יכולה לעשות הרבה לריסון ההתפרצויות האלו. אין היא יכולה אלא לקוות שגם להבא תצטמצמנה בשתי פעמים בשנה — מאחר שהאֵלים האפריקאים הישנים התמזגו בפיקחות מרובה עם התיאולוגיה הקאתולית: אוקסאלה הוא אדון־הבריאה וישוע המשיח כאחד; ימאנ'זה היא עתה גם „גבירת־ההוד שלנו“; קסאנגו־אגודו, אל הרפואה, הוא גם יוחנן המטביל, ואגון, אל־המלחמה, עובד שעות נוספות הן בדמותו שלו הן בתור ג'ורג' הקדוש. לאחר שלושה ימים ויליות של מהפכת־אלוהים ורעש־סמבטיון שאינו יודע מנוחה, בא יום־ד' שלאחר חג־המולד ומוצא את ברזיל תשושת־כוח לגמרי. החופים ורועים סחי ומאוס — פטישים ובקבוקים, דם, בגדים שהושלכו ככלי־אין־חפץ ופה־ושם פגר כרות־ראש של תרנגולת שנזבחה. ברגיל עובר שבוע עד שהאומה קמה מעלפונה, ושבועיים עוברים עד ששוב הרחובות וכיכרות־הערים מהוגנים למראָה — ולעת הזאת כבר הגיעה השעה להתכונן לפסטיבל־הזיקוקים של יוחנן הקדוש בראשית יוני.

משקה של ברזיל תמיד היה מבוסס על מונקולטורה, תמיד היה מחדש פניו גלים־גלים, ומיום קומו היה משק ספסרי. משך 400 שנה היו הבריות מצפים כאן ליווחים הגדולים והמהירים ביותר שיוכלו להפיק מכספם — ושמונה פעמים מתוך עשר זכו להם. העץ הברזילי היה מוצר־היצוא הראשון של הארץ, שמשך את סוחריה של פורטוגל והקנה למושבה את שמה. שלחי נחשים ותואים, נמרים ותניניים באו אחרי־כן — ובעקבותיהם בא קנה־הסוכר במאה הי"א. זהוב נעשה קסמה הראשי של הארץ בין 1700 ל־1800. הגומי, שידוע היה מִפבר לאינדיאנים בג'ונגל שעשו ממנו אהלים חסיני־גשם, נכנס לאופנה עם המצאת האוטומוביל. בתוך עשר שנים צץ יער של ערים קטנות משני גדותיו של „נהר־הים“. רק מעטות,

כגון פ'ורדלאנדיה וקאוצ'וקיה, קיימות עד היום. מאנאוס, מקום שם נולדה האמאזונה מן „הנהר השחור” והנהר סולימאנס, שעד 1890 כמעט ולא היתה אלא כפר, נעשתה בירתה של מדינת האמאזונה, ברחובותיה הראשיים מדרכות־פסיפס ובה בית־האופרה המודרני והמגונדר ביותר ממערב לליסבון. אך לאחר שהצליח מר ויקהם, אנגלי ממולח ובעל־יומה, לגנוב כ־2,000 שתילי עץ־גומי ולהעבירם לאדמות ציילון ואינדונזיה, נעלמה העשירות המבוהלת כלעומת שבאה. בתוך שנים ספורות חזרו האינדיאנים, הצמיחה הטרופית והנשיה ל„תופת הירוק”. עתה עומדת ברזיל בעיצומו של „מחזור” החמישי, והפעם זהו גידול חודר וכובשני יותר, נוה לשיווק יותר וזול לממכר יותר מכל הגידולים הקודמים — אך בוגדני ככל מונוקולטורה אחרת. מאז 1930 השטח הארצי של מטעות־הקפה גדל והולך בתמידות, חרף העובדה שמפעם לפעם תנודות השוק העולמי עושות שמות במחירים, עד כדי כך שלעתים קרובות הקפה בסארפאולו זול מפחם. ב־1932 כבר היתה כמות הקפה במחסנים הממשלתיים בברזיל מספקת לצרכי העולם כולו ל־5 שנים. אך אי־אפשר היה לעצור בנוטעים, שסבורים היו כי יודעים הם את אשר לפניהם. כיום הקפה הוא חלק אורגני מן הארץ, עד כדי כך שבהכרח נעשה קשור בפרסטיז'ה הלאומית. כשהודיעה העתונות על ניסויים ישראלים בגידול קפה ברזובות, היתה השגרירות הישראלית בריו צריכה להסביר בשקידה משך שבועות רבים שאין בכך כל מגמה אנטי־ברזילית ושלעולם לא תעלה ישראל בחלומה לייצא את הפולים השחורים. בזמן שהיתה ברית־המועצות עמלה קשה לכונן יחסים דיפלומטיים עם ברזיל, פשטו בריו שמועות שאולי יאחו הקרמל באמצעים לגמול את הרוסים מן התה ולהרגילם בקפה. הרבה מומחים ברזיליים הטעימו באורח משכנע למדי ששיפור מובהק כזה בטעם יביא בעקבותיו, בלי ספק, ליבראליזציה מודרגת של הכלכלה הרוסית. מכל־מקום, ודאי נפלה איוו תקלה טכנית, שפן עד כה לא נפתחה שום שגרירות סובייטית בברזיל, אף כי משלחת־סחר־קפה ברזילית טסה בחורף שעבר למוסקבה.

באיוה מובנים נבדלת ברזיל בעיקר משאר הארצות של דרום־אמריקה, שעם כולן, פרט לציילי ואַקוואדור, יש לה גבולות יבשתיים משותפים? קודם־כל, בגודל. שטחה משתרע כמעט על מחציתו של פלג־היבשת ולמעשה מחציתם של יושבי דרום־אמריקה הם ברזילים. ברזיל היא הארץ הרביעית לגודל בעולם, והיא גם האומה הקאטולית הגדולה ביותר בעולם הנוצרי. איך הצליחו הפורטוגלים לגלף להם קיסרות עצומה שכזו ולהחדיר בה עד היום הזה את רוחה ולשונה של פורטוגל, הרי זו עדיין חידה הנפלאה מפינתם של הרבה היסטוריונים. העובדה עומדת בעינה שכאשר התנערה אמריקה הלטינית מעול הקולוניאליזם האיברי התפצלו הנחלות הספרדיות ל־18 ארצות זעירות, קטנות ובינוניות, ואילו כל המושבות הפורטוגליות התאחדו לקיסרות אחת עצומה. הפוליטיקאים טוענים שברזיל היא כיום האומה האמריקאית היחידה שיש לה מושבה באירופה —

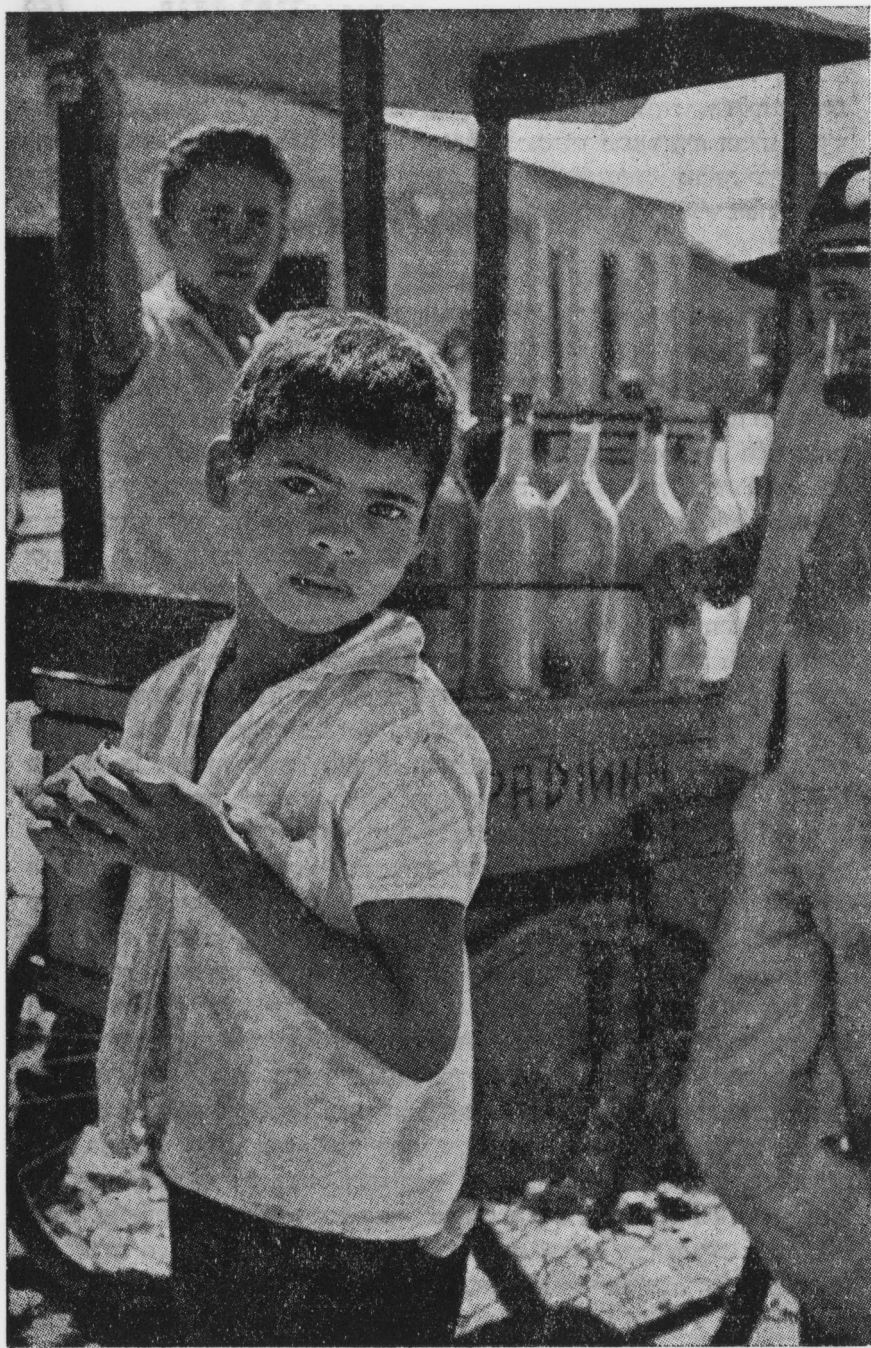


סמלה של ברזיליה. פיטול מאריה מארטינס

פורטוגל — ששטחה לערך אחוז אחד משלה ואוכלוסיה כעשרה אחוז ממנין תושביה, והרבה אלפים מהם מהגרים מדי שנה ל„פורטוגל רבה“.

הדיבור בלשון המצלצלת כהצלבה בין צרפתית לרוסית, ואשר למעשה אין שום זר מבין אותה, הביא לידי עמדה לשונית משונה. הפורטוגלית קרובה לספרדית במידה המספיקה לכל ברזילאי לטעון שהוא מדבר לפחות שתי לשונות, אך הואיל וההומנימים מרובים מן הסינונימים בשתי הלשונות האחרות, נוצר אצל הברזילים תסביך אנטי־ספרדי מחמת אי־ההבנות שנגרמו מתוך דמיון מטעה שפזה. פרופי־טורים, עתונאים ואנשי־עסקים המכבדים את עצמם יסרבו לקרוא את הפירסומים הספרדיים ששולחים להם שגרירויות זרות וקונצרנים תעשייתיים ופשוט יתעלמו ממכתבים או חוזרים המופנים אליהם בקסטילית. כתוצאה מכך חל גידול מתמיד במספר הפקולטות ללשון פורטוגל והקתדרות לספרות לזו־ברזילית ברחבי העולם האקדמי המערבי. אפילו השגריר של ארה״ב בריז יודע עתה לדבר פורטוגלית מתקבלת על הדעת. הפורטוגלית של ברזיל אין בה הגאים גרוניים אף לא הגאים מנושמים והיא רכה וגמישה לביטוי הרבה יותר מן הספרדית. מלים כגון „רבולוסיון! ליברטאד! אמאנסיפאסיון!“ על סיומיהן הזכריים המוטעמים יש להן בספרדית צילצול של קריאות־קרב כמעט; הפורטוגלית ממתקנת ל„רבולוסאו! ליברדאדה! אמאנסיפאסאו!“ מלים שלא די שהן כבושות יותר למשמע אלא שהן מצלצלות יותר כבסיס לדיון של שלום מאשר כאלטימטום מרדני. סבור אני כי בשום מקום אחר אין חילוק לשוני משתקף ביתר בירור באופי הלאומי. מסתבר שמכל הארצות מדרום לריר־גראנדה ברזיל היא היחידה שזרות לה, ביחס, מהפכות אֶלימות, מרידות והתקוממויות; ואפילו אותה צורה עממית של תחליף להקות־דמים — מלחמת־הפרים — היא מחוץ לחוק בברזיל. מסתבר שזאת היא הארץ היחידה בעולם שעברה ממעמד קולוניאלי לעצמאות וממונארכיה לרפובליקה בלי שום שפיקות־דמים. כושר ההתפשרות שבו הצטיינו הסוחרים הגדולים של ליסבון עובר כחוט־השני בכל תולדותיה של ברזיל. המתנינות, אפילו בעתות משבר לאומי, היתה לברזיל לפלס ומשקולת בשלוש מאות־השנים האחרונות להתפתחות ההיסטורית.

מתונה עד לקיצוניות, הסכימה ברזיל, בהשיגה את עצמאותה, לשלם 2 מיליונים במטבע־זהב לארץ־האם כדי לפצותה על ההפסד. כעבור זמן, אחרי מלחמתה הגדולה עם פאראגואי (1864—70) — המלחמה היחידה למעשה שבה היתה ברזיל מעורבת מעודה — לא תבעה שטחים ולא שום תשלום אחר מן המנוצחים. וכל־אימת שמחלוקת מסופנת עלולה לפרוץ בהציה־הכדור המערבי, ברזיל היא הראשונה הקוראת להתכנס בשדה־הקרב החביב עליה: המרבד הירוק של אולמות־דיונים. כאשר דיכא הנשיא ורגאס — רודן, אך הנוח והמתון שבכל הרודנים — את תנועת הפרישה בסאו־פאולו ב־1932, ישב ראש הוא עצמו בטכס שנקרא על שמה של המהפכה (בישת־המזל). כעבור שנים אחדות אחזה קבוצת סגנים בנשק נגד המשטר, אבל אחרי ימים־מספר של כותרות היסטוריות לא נשמע



תמונה משכונת בוניה של ברזיליה

שמעם עוד. כאשר שאלוהו איך נפטר מהם, חיך ורגאס וענה: „העליתי אותם לדרגת סרנים!“ וכאשר נפלה לבסוף רודנותו של גטוליו ורגאס היה הראש היחיד שנפל עמה ראשו של הרוזן עצמו — ובעצם כפו טרף את נפשו; נורתה יריה אחת ויחידה, מתוך ייאוש, לא מתוך כעס. היש דבר שיוכל להיות ברזילי־טיפוסי יותר מזה?

אולי רק הסיפור הבא:

קבוצה של ארגנטינים הגיעה יום אחד לנמל־האוויר של ריו וראתה המוני אנשים נרגשים מצעקים ומחווים בידיהם פרא כעברם בתוך זרם של כלי־רכב שפניהם אל פרווריה של העיר. הארגנטינים, שמשוכנעים היו כי מהפכה לפניהם, שכרו מונית, נטלו שתי כותנות ועשאון דגל, ונסעו ישר לבנין־הממשלה. „לארמון!“ צעקו תוך כדי נסיעה במהירות של שיא. אך לא היה איש בארמון הנשיאות, ולהפתעתם הגדולה היו גם שני בתי־הפרלמנט שוממים מאדם. שעה ארוכה עברה עליהם עד שמצאו שוטר יחיד שהסביר להם שבכל רגע עומד להתחיל עתה המשחק הסופי על האליפות הארצית בכדורגל, ויואילו־נא בטובם לחדול מכל הרעש הזה...

כבילוי־זמן לאומי הפוליטיקה באה בדוחק במקום השלישי אחרי הכדורגל והגרלת ה„חיות“. מזמן שמת־מטרה־המפלגה־האחת במות הרוזן ורגאס ב־1954 צצו 12 מפלגות שונות, כולל מפלגה פרו־פ־א־שיסטית שהועמדה מחוץ לחוק ומפלגה קומוניסטית בלתי־חוקית — היחידות שיש להן מצע מדיני מוגדר בבירור. כל היתר, כולל את השותפות הראשיות בקואליציה, אינן סובלות ממכשלה רעיונית מעין זו. הן נתמכות על־ידי כנופיות ובעלי־אינטרסים מקומיים, מנוהלות על־ידי מנגנונים פוליטיים יעילים למדי, ומתלכדות מפרק לפרק מסביב לאישים הציבוריים בעלי הפושר הגדול ביותר למשיכת קולות. אשתקד, למשל, היו שני המועמדים הראשיים לבחירות הנשיאות הממששות־ובאות, מורה־לשעבר ומרשל־שלה־צבא, אנשים שאין להם תמיכה רשמית של אף אחת מן המפלגות הגדולות. רק לאחר שהפגינו שניהם את הפוטנציאל שלהם למשיכת־קולות בטלביזיה, באסיפות־עם ובישיבות פרטיות, „אומצו“ — האחד על־ידי הקואליציה והשני על־ידי האופוזיציה. בעת מלחמת־הבחירות האחרונה נוצרו למעשה כל הבריתות והבריתות־שכנגד שבגדר האפשר בין המפלגות השונות. מפלגות שבריו היו „על־סכינים“ תמכו במועמד משותף בסנטה־קטרינה השכנה. לאומנים מושבעים חיזרו אחר הבחורים הקומוניסטיים בבאהיה, אך עגבו על מפלגות הקואליציה בפרנאמבוקו הסמוכה. „אני גונב“, אמר ראש עירה הגדולה ביותר של ברזיל בנאום־בחירות, „אבל אני גם מבצע דברים“ — ובמדינת סארפאולו תבע בעל־אחווה מסוים פוליטיקאי מקצועי למשפט על הפרת־חווה משום שלא המציא מספר נקוב של קולות תמורת סכום ששולם מראש במזומנים. בדומה לכך הציגו הסטודנטים בסארפאולו את מועמדותו של הקרנף בגן־החיות העירוני למועצת־העירייה, וחביבי־לבם נבחר ברוב מכריע.

בשום מקום אחר אין מידת ההגיון הנעימה נותנת תוצאות יפות יותר מאשר בתחום היחסים בין הגזעים. מכל הארצות הרבות המתמרות. להיות כור-היתוך של אומות, כולל ישראל, אין ספק שברזיל היא הראשונה. אפילו הגזע הצהוב מיוצג היטב על-ידי יותר מחצי מיליון יפאנים. אדומי-העור, שנכרתו חיש על-ידי מחלותיו של האדם הלבן, כדוריו ויין-השרף שלו, לא הניחו אחריהם כמעט דבר מחוץ לג'ונגל מלא בנייכלאיים, כמה שבטים פראיים באמאזונה העילית, ואת הקאבוקלו הקשוחים, שכמו נועדו מששת-ימי-בראשית לכיבוש פנים-הארץ השחון. בני קאבוקלו פופולריים מאד בברזיל. אנשים רבים מתגאים להתייחס על הקאבוקלו, וחטמם האינדיאני אהוב בריו ובאהיה לא פחות מאשר במקסיקו. הרי הוא עדות למי-יודע-מה, למסורת ישנה, לאצילות לוחמים, ואולי עדות הוא פשוט לכך שאינך נמנה על הגזע השחור. והנה כאן, רואים אתם, עצם-עצמה של הבעיה לפנינו.

איך הגיע הכושי לברזיל בכלל? התשובה ידועה היטב. הסופר העבירו על פני האוקיאנוס מאנגולה הפורטוגלית לברזיל הפורטוגלית. היה זה ענין פשוט שבכלכלה. לערך ב-1540 הביאו סוחריו העיר אופורטו את מפעלי הסוכר לפרנאמבוקו, אלא שלא היו נוטים לעבוד בהם בעצמם. בחוקי-יד הוכנסו אינדיאנים לשירות, שבת ממרה אחד אחר משנהו. מתוך שלא הורגלו בעבודת-כפיים ובאזיקי-עבדות כלו מן העולם במהירות כה רבה עד שהוצרכה הפנסיה להתערב, וכבר לא הספיקה אלא למנוע השמדת-גזע גמורה. וכך נזקקו בעלי-המפעלים העשירים למושבה-האחות באפריקה.

הרכיב האתני השלישי ברקח-הגזעים של ברזיל החל לרדת בחופה של סאלוואדורה ב-1548. בשנת 1584 היו כבר 10,000 „חתיכות מגיניאה“ בעיר רסיפה לברדה. כעבור מאתיים-וחמישים שנה אנו קוראים על 2 מיליוני כושים, שיחד עם כל הכושים למחצה ולרביע הם מעמידים כיום לא-פחות משליש מאוכלוסיתה של ברזיל. מחוץ לשחור-ההובנה הקלאסי מצויה קשת שלמה של גזנים ובני-גזנים. האסקורו הוא כהה, אך יש בו תווי-פנים של לבן; הקאברא הוא שחרחר, אך לא יותר מדי; המולאטו יש לו עור צהבהב אך שערו מקורזל; הצ'ולו יש לו עור כעין הטבק, הקריאלו יש לו עדיין צבע-עור כהה אך שער גלי, וכן הלאה. כל אלה אינם סתם שמות אלא שלבים מוגדרים היטב בסולם מעודן של צבעים וגזנים, שהם בעלי משמעויות חברתיות מרחיקות-לכת.

„ברזיל היא האומה עיוורת-הצבעים ביותר עלי-אדמות“, זוהי ציטטה שמרבים לשמעה, „הברזילים סמלכלים ישר לתוך פרצופו של כושי, ואינם רואים אלא בן-אדם“. „בארה“ כושי הוא אדם שיש לו טיפה אחת של דם שחור בעורקיו; בברזיל בזכות טיפה אחת של דם לבן אדם נעשה לבן“, כך יגידו לך מדריכי-התיירים והעתונאים. ועל פני השטח כל זה נכון למדי.

קודם שיכבשו ארצות-נכר היו הפורטוגלים נתונים מאות-שנים רבות לשלטונם של ערבים וסודאנים שחרחרים, עד כדי כך ששוב לא יכלו לזהות עור כהה עם נחיתות-שבטבע. „פראנציסקאניות לזויטאנית“ קורא גילברטו פריירה, הסוציולוג הנודע,

למידת סובלנות זו שבטבע ובמהות, שעם זאת אינה עמוקה ביותר. אמת, המספרות המפוארות של סאורפאולו אולצו על-ידי דעת הקהל להסיר את השלטים של „ללבנים בלבד“, אבל עד היום אין למצוא אף כושי אחד בצמרת הכוחות המזוינים, משרד-החוץ, הבנקים הראשיים או בית-הדין העליון. איזה אפשרויות רבות-ערך מבוזות ברזיל מתוך שאינה ממנה שגרירים צבועניים למדינות החדשות באפריקה ובאסיה, שבסחרן היא מעוניינת כל-כך! מובן, אין הפליה חוקית, אין מחסום מוחשי בין לבן לשחור, אך המשפט-הקדום קיים, מונע אך מצוי-בכל. יותר משהוא מצב עובדתי הריהו הלך-נפש, בדומה לאנטישמיות המנומסת במעמדות העליונים של אירופה.

אבל הדראמה האמיתית היא לא זו של איש המכה את חברו. ראשיתה היא בכך שהאחר מקבל את המפות ומצדיק עליו את המגלב. והוא שקורה בהרבה מחלקיה של ברזיל. רוב המוני הצבועניים מקבלים את עליונותו החברתית של האדם הלבן בחינת מובן-מאליו, רצון האלוהים, וסופם שהם מיחסים ערך מוחלט לצבע הלבן. הלבן הוא יפה; אמהות שחורות בדברן על ילדיהן אומרות ששערם נאה אם אין הוא מקורזל, ושעורם נחמד, אם הוא בהיר. מולאטו הלוקח לו מוכנה חירות לאשה משפר בכך את מעמדו, וההצלת הצבעה היא התירוץ השרירי-קיים להרבה זיווגים שאינם מתאימים.

הדעת נותנת שכל אלו תופעות שכיחות למדי ברוב הארצות שתושביהן מעורבים; ההבדל מתחיל להתגלות כשאדם שחור הוא גם בעל-אמצעים. השכלה, ידע ודולארים בשום שיעור שהוא לא ירוממוהו מתוך עורו בארה"ב או באיים האנטי-ליים. בברזיל יועילוהו! יהיה שחור ככל אשר יהיה, שוב לא ייחשב כושי. העושר או המעמד יעניקו לו „אפידרמיס חברתי“ חדש, מחוסן בפני דעות קדומות לא פחות מן הפיגמנטים שבעורו של נורווגי.

דיפלומט ישראלי שעבר לברזיל לפני שנים אחדות שאל פעם אם מנהל-המשרד של מיניסטר מסוים אינו מבני צ'ולו. „הוא היה צ'ולו“, באה התשובה, „אבל איננו עוד“.

אפשרות זו לתמורה היא המפתח לבעיית הצבעים בברזיל. אם כסף או תהילה יכולים להדיח את כתם השחור (או הצהוב), הרי אין כל משפט-קדום שבצבע, לא גזעי ולא ביולוגי. המפריד בין הצבעים הוא רק המחיצה הדקה של הבדלי המעמדות. הדבר המעורר טינה בכושי הוא עניותו, נחשלותו או בערותו — דברים נוחים לריפוי לא פחות מכל נגע חברתי אחר. ומחסום-הצבע הסמוי יש בו כדי להמריץ את החולים באורח יעיל למדי למצוא להם מרפא בעצמם.

אף שהגומי אינו עומד כיום במזל עליה מיוחדת, עדיין ברזיל היא ארץ-גומי לאמיתה. מן הגבול הוונצואלי ועד אורוגואי הכל גמיש ונענה ברצון לגישה מן הסוג הנכון. כמעט אין שום דבר יציב ומתמיד — חוץ מן הגמישות החודרת-בכל. חוקים,

תקנות וחוזים הם מעשי ידי אדם לאדם — ויכול אדם לשנותם אם יש לאָל־ידו; לא בזרוע ולא במרמה, חס־ושלום, כי אם ב„זי־יטו“: אין תרגום הולם למונח זה, הבא לציין תערוכת של פקחות, ערמה ושנינות. דמות הגיבור הלאומי הבראזילי מעולם לא היתה זו של הקונקוויסטאדור או לוחם־החירות חרוך־הקרבות, אלא זו של האיש המשכיל לבצע דברים בבת־שחוק ובמלה הנכונה בעת הנכונה. „הכל בשביל ידידי — החוק בשביל אויבי!“ גורסת המימרה הברזילית הישנה, שבזכותה ברזיל היא אולי המעוז השריד האחרון ל„דיפלומטיה אישית“. כאן שגריר שהוא „סימפאטיקו“ כמו גם „זי־טוסו“ עדיין יכול להשיג הרבה יותר ממה שמגיע לו, לגופו של ענין. דברים שיישובם עלול להצריך חדשים של עבודה קשה בכל מקום אחר, בברזיל ניתנים הם תכופות לסידור בתוך שעה אחת. אך יש גם וההפך הוא הנכון: להשיג רשימה פשוטה של שמות חבריה של מועצת־העיר או של חברי איזו משלחת הוא דבר שכמעט בגדר הנמנע, מפני ששום מזכירה ושום פקיד ראשי אינם הפצים לערוב להרפבו המדויק של גוף ציבורי בשום רגע נתון. מר א' איננו בעצם חבר הוועד, אך מובן שהוא משתתף בהצבעה על החלטות חשובות; ומר ב' היה חבר עד השבוע שעבר אבל מעמדו כיום אינו ברור כל־צרכו, מבין אתה... מצד שני, אם רצונך ליסד, דרך משל, ליגה לידידות ושיתוף־פעולה ברזיל — סך־מארינו, לא תתקשה כלל לכנס כמה מבעלי השמות המפוצצים ביותר של ריו מסביב לשולחן של ארוחת־צהריים על־מנת שישאו נאומים יפים ויחתמו על מגילת־היסוד הרשמית.

אבל „מר ברזיל“ הוא לא רק אוהב נימוסים, פוליטיקאי מלידה וחובק־ידיים האורב תמיד לבילוי נאה. הוא גם חולם שאין לו תקנה, בהטיית־ראש מהורהרת, כשעיניו עצומות למחצה, מתמכר הוא על־נקלה, בגוף ונפש, ל„סאודאדה“. ה„סאודאדה“ שלו, שנולדה בפורטוגל והועברה לכאן ברבבות „פ'אדוס“ נוגים, קלטה אל תוכה את עצבותה הגדולה של אדמת ברזיל זו, מרפת־הידיים, שאינה יודעת רחם. ה„ספלין“ של אנגליה יש בו נופך הגון של שעמום. ב„צער־העולם“ של הגרמנים יש קורטוב ניהיליוס. ב„סאודאדה“ של ברזיל מצויים כל הבלותו של המאמץ האנושי וחוסר־השחר שבפטרונות מן העולם הזה. בעל מטעה של גומי, המתבונן כמשלים עם רוע־הגזירה באמאזונה הסוחפת עמה את בקתו וסירתו, גאוצ'ו המתבונן בגווע בהמותיו בצמא בעת הפצורת — זאת היא „סאודאדה“ לאמיתה. שתהיה מתפרק מייאושך נוכח פורענויות חסרות־מובן מעין אלו, שתהיה קם ומסביר פנים לחבריו, ומשתכר עמהם בעצם אותו הלילה — גם זוהי „סאודאדה“ בראזילית לאמיתה... אין זה הפ'אטאליזם של החלשים, אלא ה„לא איכפת“ האמיתי של החזקים.

כך אפוא היא ברזיל, כפי שהיא נראית במצלמתו של זר. אין קץ לסתירות ולניגודים. כאן, שלום ושפע; שם, סכנה בלתי־פוסקת ומחסור בכל דבר. אדמת־ברכה וקיץ־צחים — כנגד מדרונים מסולעים, צחיחות ובצורת. ומה נוכל אנחנו לומר לבני־

אדם שאינם יודעים אימי מלחמה ופחד פלישה, ואשר רק מעטים ראו מימיהם את גבולותיה הרחוקים של ארצם?

„הברון של ריו־בראנקו עשה לנו שירות של דב“, אמר מרצה במכון הפוליטי הקרוי על שם המדינאי המהולל ביותר של ברזיל. „אמנם כן, הוא שם שלום בגבולנו והרחיק את כל שרשי הסיכסוכים האפשריים, אך האם נזכה אי־פעם לליכוד לאומי בלי מצב־חירום לאומי קל־שבקלים? לו היה לנו רק אזור־גבול מפורז עם בוליביה, לו היו לנו מצרי־טיראן...“ סיים בגיחוך.

אך יש צד שני למטבע זה. ושוויון־נפש, חיבוק־ידיים, גידול־יתר של בלוטות האדרנאלין, אם רצונכם בכך, באים בד־בבד עם כושר ילדותי לאמיתו ליהנות בלי עפבות ובלוי קץ מכל הדברים, קטנים כגדולים. שום אדם השוקד על תכליתו או מסור לרעיונו לא יצחק לעולם כ־63 מיליוני ילדי־הטבע האלה, הילדים התמימים שאין להם חלק בחטא הקדמון ואין בהם דאגה למחר. אולי לכן תישאר ברזיל תמיד ארץ־המחר. אבל היום ארוך הוא ויפה כל־כך.



מאריה לואיזה פאצ'קו (בוליביה) : דמויות סטואיות